

Dear Rabbi Fox,

We want to ask a question that has emerged after extensive discussions with the men and women in our conversion course. We told the female converts that another woman would observe her immersion. We also told the women that they would be wearing loose fitting clothing and only once they were under the water would the male rabbis be summoned in for just a moment to see her head go under water.

We were shocked by the fact that most of the women responded to us with tears in their eyes and shaky voices explaining that this would not only be embarrassing, but difficult. We will always remember their tears. On top of that, here in DC the conversion process for women has become a mockery in the eyes of the world. The Washington Post published a lengthy article saying that the convert goes into the mikvah naked in front of male rabbis. This is in most cases not true, but the perception is very painful.

What do you recommend in this difficult situation?

Shmuel Herzfeld, Rabbi

Ruth Balinsky-Friedman, Maharat

Ohev Sholom, The National Synagogue

Dear Rabbi Herzfeld and Maharat Balinsky-Friedman,

In order to understand the practice of overseeing the immersion of a female convert by a male בית דין we need to analyze several questions. Although the conversion process is rife with opportunities for the misuse of power, this tehuva only address the very particular moment of the immersion of a female convert and the requirements for the presence of a Beit Din and how it is construed.

1. WHAT IS THE ROLE OF THE בית דין IN THE PROCESS OF CONVERSION ACCORDING TO THE GEMARA?
2. HOW DO THE ראשונים RESOLVE THE APPARENT CONTRADICTION IN THE GEMARA AND WHAT POSITIONS EMERGE AS A RESULT OF THIS ANALYSIS?
3. HOW DOES THE שלחן ערוך DECIDE BOTH לכתחילה AND בדיעבד?
4. WHAT ARE THE APPROACHES OF MODERN פוסקים IN THIS MATTER?
5. HOW DO THE VALUES OF MODESTY INTERACT WITH THIS AREA OF HALAKHA?
6. WHAT SHOULD CONTEMPORARY PRACTICE LOOK LIKE?

This *teshuva* will begin with a summary of the key positions of the ראשונים in order to fully understand the שלחן ערוך and subsequent פוסקים. I will then recommend an approach that embraces a core position of the ראשונים that I believe reflects the values of modesty that have become normative in our community. The concluding section will serve as a פסק based on the research and analysis the proceeds.

The Orthodox community is deeply committed to צניעות as a lifestyle and not simply a rule regarding clothing. I hope to bring this value back to the forefront in this area of Jewish practice.

There are five different practices currently in place by different Orthodox בתי דין around the world:

- 1) THREE MALE RABBIS STAND IN THE ROOM WITH THE MIKVEH AND THE NAKED WOMAN WHILE SHE IMMERSSES IN THE WATER, SIMPLY TURNING HER BACK TO THE MEN.
- 2) THREE MALE RABBIS STAND IN THE ROOM WITH THE MIKVEH AND THE WOMAN WHILE SHE IMMERSSES WITH A SHEET OR A ROBE OF SOME KIND COVERING HER. THERE ARE SOME THAT USE A LARGE T-SHIRT, A LARGE SHEET WITH A HOLE OR SIMPLY A LOOSE FITTING ROBE WHICH DOES NOT CREATE A BARRIER BETWEEN THE WOMAN AND THE WATER.
- 3) THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR OF THE MIKVEH ROOM, WITH THE DOOR AJAR SO THAT THEY CAN SEE THE BACK OF THE WOMAN'S HEAD WHILE SHE IMMERSSES IN THE WATER, THUS ENSURING HER HEAD IS COMPLETELY SUBMERGED. THE WOMAN IN THIS CASE IS NOT WEARING A ROBE OR GARMENT OF ANY KIND.
- 4) THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR OF THE MIKVEH ROOM, WITH THE DOOR AJAR SO THAT THEY CAN SEE THE BACK OF THE WOMAN'S HEAD WHILE SHE IMMERSSES IN THE WATER, THUS ENSURING HER HEAD IS COMPLETELY SUBMERGED. THE WOMAN IN THIS CASE IS WEARING A ROBE OR GARMENT.
- 5) THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR OF THE MIKVEH ROOM, WITH THE DOOR FULLY CLOSED, WHILE LISTENING FOR THE SPLASH OF THE WATER AS THE WOMAN IMMERSSES, AS WELL AS THE VOICE OF THE CONVERT AND THE MIKVEH ATTENDANT WHO ENSURES THE COMPLETE SUBMERSION OF THE WOMAN.

After reviewing the pertinent sources, I will offer my recommendation as to which of these five models is the most halachically appropriate.

THE ROLE OF בית דין IN THE GEMARA

The gemara in יבמות, in three separate places (46b, 47a, 47b), states explicitly that a בית דין is necessary for conversion. In the first two sources it is unclear for which of the component parts of the process - circumcision, immersion, acceptance of the commandments - the presence of the בית דין is required. On the face of these sugyot, one might imagine that the בית דין is necessary at every stage.

בבלי יבמות דף מז.

ת"ר ושפלתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א:יז) מכאן א"ר יהודה גר שנתגייר בב"ד הרי זה גר בינו לבין עצמו אינו גר.

בבלי יבמות דף מז:

אמר רבה עובדא הוה בי רבי חייא בר רבי ורב יוסף מתני רבי אושעיא בר רבי ורב ספרא מתני ר' אושעיא בר' חייא דאתא לקמיה גר שמל ולא טבל. א"ל שהי כאן עד למחר ונטבלינך. ש"מ תלת ש"מ גר צריך שלשה. וש"מ אינו גר עד שימול ויטבול. וש"מ אין מטבילין גר בלילה. ונימא ש"מ נמי בעינן מומחין? דלמא דאיקלעו. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן גר צריך ג' משפט כתיב ביה.

The sugya on 47b is describing the role of the men who are overseeing the conversion ritual, including the immersion. The original ברייתא refers to two scholars witnessing the process, and R. Yochanan amends the ברייתא to read "three scholars." The gemara, in this way, places the process in the hands of the בית דין and not simply witnesses.

בבלי יבמות דף מז:

אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה ושני ת"ח עומדים לה מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות... ושני ת"ח עומדים על גביו והא א"ר חייא א"ר יוחנן גר צריך שלשה? הא א"ר יוחנן לתנא תני שלשה

It is important to note here that the ברייתא itself is already concerned with the question of modesty: *A female [convert] - women place her in the water up to her neck and two scholars stand outside...* The phrase עומדים לה מבחוץ, *stand outside*, may simply mean that the men do not enter the pool of water as they might have done for a male convert. The more common and perhaps simpler read is that the בית דין was situated outside of the area with the water. I will return to this possibility at the end.

An alternate passage in יבמות presents a problem with the assumption (45b) that the בית דין plays a central role.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף מה עמוד ב

עבדיה דרבי חייא בר אמי אטבלה לה היא עובדת כוכבים לשם אנתתא. אמר רב יוסף יכילנא לאכשורי בה ובברתה. בה כדרב אסי דאמר רב אסי מי לא טבלה לנדותה. בברתה עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר. ההוא דהו קרו ליה בר ארמייתא - אמר רב אסי מי לא טבלה לנדותה?! ההוא דהו קרו ליה בר ארמאה - אמר ריב"ל מי לא טבל לקריו!?

This passage describes a conversion that relies on an immersion that occurred for an alternate reason - either a man who is immersing to purify himself from a seminal emission, or a woman who is immersing at the conclusion of her regular נדה cycle. The gemara asks rhetorically, *didn't she immerse for Nidda?* The gemara assumes this woman's immersion for the purposes of niddah also suffices for the purposes of her conversion.

This case presents us with several problems for the process of conversion. For our purposes, I will focus on the fact that when a woman immerses for נדה, there is never a man (or group of three men) present to witness her immersion. Apparently, according to this passage, we have a conversion immersion that was accomplished without a בית דין. In an

attempt to deal with the apparent contradiction between this sugya and the three above, the גאונים and ראשונים articulate differing positions regarding the role of the בית דין for conversion in general and for immersion in particular¹.

RESOLUTIONS OFFERED BY THE גאונים AND ראשונים

There are two voices in the period of the גאונים. Since it is not clear from the Talmud which passages are meant to be central and which may be rejected, we find both options. In the הלכות קטועות a decision is made that the בית דין need not witness the immersion in accordance with the passage in Yevamot 45b and in rejection of the other three passages.

הלכות קטועות (מובא ע"י ב"מ לוין בגנזי קדם ספר חמישי (תרצ"ד) עמ' 156
(מצאתי בהגיון: הלכה ומעשה של מנחם פינקלשטיין עמ' 228 הע' 35)

והיל"גוי שטבל לקירוי וגירות שטבלה לנדתה עלתה להן טבילה

On the other hand, the בה"ג concludes that the sugya in Yevamot 45b has been rejected from the halakha and the בית דין must witness the immersion.

ספר הלכות גדולות סימן ח - הלכות מילה

גר שטבל לקריו ושפחה שטבלה לשם נדתה, עלתה להם טבילה. (יבמות מה ב) ההוא דהו קארו ליה בר ארמא, אמר ר' יהושע בן לוי מי לא טביל לקריו, אי טביל לקריו שפיר דמי. (שם) ההוא דהו קארו ליה בר ארמיתא, דכי איגירא אימיה לא טבלה, אמר רבי אסי מי לא טבלה לנדתה, אי טבלה לנדתה שפיר דמי.

והאידנא לא סגי (בטבילה דקריו עד דטביל לשום גירות) דקיימא לן (שם מו ב) הלכתא גר צריך שלשה משפט אחד יהיה כתיב בהו. לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, (שם) ואין מטבילין את הגר בלילה.

There are four schools of thought among the ראשונים regarding the requirement of the בית דין to witness the immersion:

- 1) ABSOLUTE NECESSITY
- 2) ON A דאורייתא LEVEL, NOT REQUIRED AT ALL
- 3) REQUIRED, BUT NOT SUFFICIENT FOR THE PURPOSES OF MARRIAGE
- 4) REQUIRED, SUFFICIENT FOR ALL PURPOSES

¹ A small sugya in ע"א מסכת שבת סח, appears to describe a case of a conversion taking place without the presence of a בית דין entirely. It appears that the concept of הבין הנכרים, a convert who converted among the non-Jews, is being used as a theoretical construct to understand the concept of שוגג with greater precision. Some ראשונים will deal with this sugya, but the primary analysis will take place in Masechet Yevamot.

1) ABSOLUTE NECESSITY

The **נימוקי יוסף** asserts that all aspects of conversion require a **בית דין** and that its absence at the immersion invalidates the entire conversion. In what can only be described as a bold re-reading of the sugya in Yevamot 45b, the **נימוקי יוסף** simply claims that there must have been a **בית דין** present. There is no evidence of this in the text, but he is so influenced by the other passages that he assumes that Yevamot 45b must be read in light of Yevamot 47 and 46b.

נימוקי יוסף מסכת יבמות דף טו עמוד ב

מי לא טביל לקריו. שיטהר מטומאת קרי. ויש מקשין והיכי עלתה אותה טבילה כיון שלא היה בבית דין? והא אמרינן לקמן [דף מו ב] זיל האידנא ותא למחר משום דאין טבילה אלא בבית דין וביום ולא בלילה. ותירצו דכל שמל בבית דין וקבל עליו בפניהם לטבול והודיעוהו קלות וחמורות אף על פי שטבל שלא בבית דין טבילתו בדיעבד. והא דאמר זיל האידנא ותא למחר היינו כגון שלא קבל בבית דין לטבול. אבל זה אינו מחוור דהא בגרות משפט כתיב כמשפט דבעינן שלשה וכיון דמל ולא טבל כאילו לא מל אם כן אין ספק שגם בטבילה בעינן שלשה אלא הכא דאטבלה לשום אנתתא בפני בית דין קאמר והוא הדין הארמאי ומשום שלא הטבילו לשם יהדות היו מוציאין עליהם לעז והכי משמע בירושלמי² דמקשה היאך תעלה טבילה קלה שהיא לשם קרי לטבילה חמורה שהיא טבילת גרות מטומאת עובד כוכבים ופריק א"ר יוסי בר בון כיון שזו וזו לשום קדושת ישראל עלתה לו כלומר דאילו לא היו משום ישראלית לא היו טובלין לא לקרי ולא לנדות ומיהו דעת ר"ף ז"ל כמו שתירצו הם לחלק בין דיעבד לכתחלה דאם טבל לקריו בדיעבד שלא בב"ד לא פסלינן לבריה:

2) ON A דאורייתא LEVEL, NOT REQUIRED AT ALL

The **מרדכי** quotes his teachers as saying that we must simply treat conversion like all cases of monetary law and therefore, on a דאורייתא level, a single person (not a court) is sufficient to bear witness. The same position is found in a lengthy piece of the **תשמה** אור זרוע, חלק א' ס' תשמה.

מרדכי מסכת יבמות פרק [ד] החולץ אות לו

מי לא טבלה לנדתה וא"ת ומה בכך והלא לא טבלה בפני ג' ואמרי' גר שנתגייר בינו לבין עצמו אינו גר ואמרינן נמי צריך ג' משפט כתיב ביה? וי"ל דלא בעינן ג' לעיכובא אלא לקבלת המצות ומשעה שיחדה לעצמו קבלה עליה בפני ג' אבל לא היתה יודעת שצריכה לטבול לשם גיורת. ואע"ג דאמר לקמן שבשעת טבילה מיחדין לה שלשה ת"ח דמשמע מהתם (*דמשעת) [*דבשעת] טבילה צריכה ג' היינו לכתחלה דהכי שפיר טפי דליהוי בשעת גרות ומיהו עיכוב לא הוי בדיעבד כיון דהוי בשעת קבלה.

וה"ר יהודה ברבי יו"ט פי' על הך מלתא דמדאורייתא לא בעינן ג' לטבילה דמדאורייתא חד נמי כשר בדיני ממונות כדאמר בריש סנהדרין אלא מדרבנן הוא דאצריך בגירות כמו בדיני ממונות* וכן מצא מורי בשם רבינו שמחה ז"ל. ולדבריו [*זו] אי אפשר דלא היה חד בשעת טבילה וק"ק דתימה הוא וכי אנשים רגילים לילך במקום שנשים טובלות אם לא לצורך גירות ואשה אין נראה דכשרה דלדון אינה כשרה כדאמר כל הכשר לדון כשר להעיד ואשה אינה כשרה להעיד ואע"ג דגבי דבורה כתיב והיא שופטת את ישראל לא שפטה ממש אלא שהיתה מלמדת אותם הדינים עי' פ' שבועת העדות וסוף פרק רבי אליעזר דמילה:

²תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת קידושין פרק ג דף סד טור ד/ה"ב דתני בר קפרא גר שמל ולא טבל הרי זה כשר. שאין גר שלא טבל לקריו. וקשיא עלת לו טומאה קלה מטומאה חמורה? אמר רבי יוסי בי ר' בון כיון שזו וזו לשום קדושת ישראל עלת לו.

---

 3) REQUIRED, לכתחילה NOT SUFFICIENT FOR THE PURPOSES OF MARRIAGE בדיעבד

The רי"ף assumes that the presence of the בית דין at the immersion is a requirement, לכתחילה, but that בדיעבד, the conversion is valid for personal matters. However, if this person were to marry a Jew, another immersion in the presence of a בית דין would be required.

רי"ף מסכת יבמות דף טו עמוד א

עבדיה דרב חייא בר אמי אטבלה להאיא עובדת (טו): כוכבים לשם אינתתא אמר רב יוסף יכילנא לאכשורי בה ובברתה בה כדרב אסי דאמר מי לא טבלה לנדתה בברתה דאמר רבי יהושע בן לוי עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ההוא דהוה קרו ליה בר ארמייתא אמר רב אסי מי לא טבלה לנדתה ההוא דהוה קרו ליה בר ארמאי אמר רבי יהושע בן לוי מי לא טבל לשם קריו

סוגיא דשמעתא הכין הוא ואי קשיא לך ההיא דרבי יוחנן דאמר גר צריך שלשה מ"ט משפט כתיב ביה וקי"ל דהלכתא היא לא קשיא הא דרב אסי ודרבי יהושע בן לוי דיעבד הוא דלא פסלינן לבריה הואיל וטבל לשם קריו דאי לאו גיורא הוא לא הוה טבל לשם קריו והא דר' יוחנן לכתחלה דלא נהגינן ביה מנהג גר ולא מנסבינן ליה בת ישראל עד דטביל בפני ג'

The רמב"ם appears to follow in the footsteps of the רי"ף and distinguishes between an individual's conversion status in personal concerns and his/her status as it relates to marrying into the Jewish people.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יג הלכה ט

גיורת שראינוה נהגת בדרכי ישראל תמיד כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיוצא בזה, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצות הרי אלו בחזקת גרי צדק. ואע"פ שאין שם עדים שמעידין לפני מי שנתגיירו, ואע"פ כן אם באו להתערב בישראל אין משיאין אותם עד שיביאו עדים או עד שיטבלו בפנינו הואיל והוחזקו עכו"ם.

They both agree, however, that if this woman were to marry a Jew, her offspring would be Jewish.

For an analysis of the relationship between רמב"ם and רי"ף see מה עמוד ב. While there may be nuanced differences between the two approaches, for practical purposes, they both arrive at the same conclusion.

---

 4) SUFFICIENT FOR ALL PURPOSES בדיעבד, REQUIRED, לכתחילה

This position asserts that a conversion is valid as long as the acceptance of mitzvot took place in front a court, even if the immersion took place without the בית דין. Immersion is still clearly required, but it becomes a functional step in the process and not the definition of the transition from not-Jewish to Jewish. This is a classic synthesis of the apparent contradiction between the sugyot in Yevamot. The בית דין is absolutely necessary for some part of the process - ie. קבלת המצוות - but they only need to be aware that the immersion took place properly.

This is the position of a large group of Ashkenazi ראשונים starting with the בעלי התוספות in Yevamot on page 45b as well as in Kiddushin on page 62b (ד"ה גר).

תוספות מסכת יבמות דף מה עמוד ב

מי לא טבלה לנדוטה - תימה דאמר לקמן (דף מו:): דגר צריך שלשה דמשפט כתיב ביה? ואפילו למאן דאמר בריש סנהדרין (דף ג.) דבר תורה חד נמי כשר. מכל מקום אין דרך נשים להביא איש עמהן בשעת טבילה. ואשה אינה ראויה לדון כדתנן (נדה דף מט:): כל הכשר לדון כשר להעיד. ובהדיא איתא בירושלמי דיומא מעתה שאין אשה מעידה אינה דנה. ודבורה לא היתה דנה אלא מלמדת להן שידונו. אי נמי על פי הדיבור שאני.

וי"ל האי דבעינן שלשה היינו לקבלת המצות אבל לא לטבילה. אף על גב דאמרינן לקמן (דף מז:): דשני ת"ח עומדים מבחוץ היינו לכתחלה דעדיף טפי. ויש מפרשים דכיון דידוע לכל שטבלה כאילו עומדים שם דמי.

ומיהו קשיא דטבילת נדה בלילה ולקמן (דף מו:): אמר אין מטבילין גר בלילה. אבל אי לאו כתיב משפט אלא אקבלת מצוה אתי שפיר והא דאין מטבילין היינו לכתחלה מדרבנן

The רא"ש also *paskens* this way both in his tosafot on the page in Yevamot and in his halakhot (יא סימן לא).

רא"ש מסכת יבמות פרק ד סימן לא

עבדיה דר' חייא בר אמי אטבלה לה היא עובדת כוכבים לשם אנתתא... וקשה דהא אמרינן לקמן דגר צריך שלשה משפט כתיב ביה? ... וי"ל הא דבעינן שלשה היינו לקבלת המצות אבל לא לטבילה. אע"ג דאמר לקמן דב' ת"ח עומדין לה מבחוץ היינו לכתחלה דעדיף טפי אבל אינו מעכב וי"מ כיון שידוע לכל שטבלה כאילו עומדין שם דמי.

This also appears to be the position of the מרדכי himself.

פוסקים AND שלחן ערוך

Rav Yosef Karo in ג סעיף רסח סעיף ג begins by quoting the position of the Ashkenazi Rishonim and then refers to the רי"ף and the רמב"ם. To be clear, The Shulchan Aruch first says that בדיעבד, as long as the acceptance of commandments took place in front of a בית דין, the conversion is valid, assuming a proper immersion took place. He then refers to the more stringent view of the רי"ף and the רמב"ם that does not allow this person to marry into the Jewish people until he/she immerses before a court of three.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות גרים סימן רסח סעיף ג

כל ענייני הגר, בין להודיעו המצות לקבלם בין המילה בין הטבילה, צריך שיהיו בג' הכשרים לדון, וביום) תוס' ורא"ש פ' החולץ). מיהו דוקא לכתחלה, אבל בדיעבד אם לא מל וטבל אלא בפני ב' (או קרובים) (הגהות מרדכי) ובלילה, אפילו לא טבל לשם גרות, אלא איש שטבל לקריו ואשה שטבלה לנדתה, הוי גר ומותר בישראלית, חוץ מקבלת המצות שמעכבת אם אינה ביום ובשלשה. ולהרי"ף ולהרמב"ם, אפילו בדיעבד שטבל או מל בפני שנים או בלילה, מעכב, ואסור בישראלית אבל אם נשא ישראלית והוליד ממנה בן לא פסלינן ליה.

According to the accepted rules of *psak* of the מחבר, when he quotes an anonymous position and then refers to the רי"ף והרמב"ם, he means to decide in accordance with the first position cited. [See Rav Ovadia in יט אות ט where he is bothered by the leniency of the מחבר. He is so upset that in the next section he reads the מחבר against his plain meaning. In addition, see 159.] It is somewhat

surprising that the מחבר in this instance is deciding in accordance with רא"ש and תוספות and against his two other רמב"ם, the עמודי הוראה, רי"ף and רמב"ם.

The מחבר in ב סעיף of רסח, right before paskening like Tosafot and Rosh, brings the language of רמב"ם from הל' איסורי ביאה יד:ו. Here, רמב"ם is commenting on the way in which the male דין oversees the immersion of a woman.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יד הלכה ו

ושלשה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה והוא עומד במים, ואם היתה אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינין מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים ואח"כ טובלת בפניהם והן מחזירין פניהן ויוצאין כדי שלא יראו אותה כשתעלה מן המים.

He quotes the gemara in Yevamot (מז ע"ב) and then adds the following language: ואח"כ טובלת. (See ערוך לנר יבמות מז: ד"ה ושני) The טור in רסח, when he describes this same moment of immersion, removes this formulation of רמב"ם

טור יורה דעה הלכות גרים סימן רסח

ואשה נשים מושיבות אותה עד צוארה במים ות"ח עומדים מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות

However, it is not insignificant that the מחבר brought it back.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות גרים סימן רסח סעיף ב

ואם היתה אשה, נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, והדיינים מבחוץ, ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים, ואח"כ טובלת בפניהם והם מחזירים פניהם ויוצאין

This is consistent with the opinion of רמב"ם that the מחבר quotes in ג סעיף which requires the presence of the דיו. However the מחבר means to pasken against the רמב"ם in this area. Therefore, the מחבר must also presume that when we pasken like the סתם position of Tosafot in ג סעיף that the language of רמב"ם from ב סעיף is also implicitly rejected.

The ב"ח in ש"ך accepts the more lenient position of the בעלי התוספות and Ashkenaz, as does the ב"ח יורה דעה סימן רסח. As Rabbanit Michal Tikochinsky pointed out in her masterful article (published in Akdamot 21, Elul 5768 and subsequently translated and re-published by Beit Morasha in June, 2013), the ב"ח goes so far to say that once three men functioning as a בית דין are no longer required, even one woman can oversee immersion to ensure that it is done properly.

ב"ח יורה דעה סימן רסח (ז)

וכל ענייניו וכו'...

ומ"ש רבינו דמל וטבל בפני שנים. לאו דוקא שנים דאפילו באשה אחת נמי כשר בדיעבד כדמשמע מהני עובדי דאין דרך אנשים שיהיו בשעה שטובלות הנשים וכן כתבו תוספות בד"ה מי לא טבלה לנדוטה וכן כתב הרא"ש להדיא. והא דנקט רבינו שנים אינו אלא לאורוי דיוקא דבטבלת מצות אפילו היו שנים מעכב ולהוציא מדעת יש גדולים שהביא במרדכי פרק החולץ (סי' לו) דדבר תורה לא בעינן כלל לעיכובא שלשה דאפילו חד נמי כשר דליתא.

In summary:

There is a debate between רמב"ם / רי"ף on one side, and תוס' / רא"ש on the other. The more stringent position of the רמב"ם / רי"ף is that the absence of the בית דין at an immersion, while acceptable for personal ritual matters, does not complete the conversion process for purposes of marrying a Jew and becoming a part of the Jewish nation. The more lenient position of the תוס' / רא"ש is that as long as the acceptance of commandments was accomplished through the בית דין, the conversion is complete despite the absence of the בית דין at the immersion.

From a simple reading of the Shulchan Aruch, the Mechaber, Rema and Shach all agree for practical purposes with the lenient position of the תוס' / רא"ש. There are a number of prominent פוסקים who rely on this approach in a שעת הדחק, basing themselves on the assumption that שעת הדחק כדיעבד דמי.

WHAT ARE THE APPROACHES OF MODERN פוסקים IN THIS MATTER?

Rav Uziel dealt with a situation in which the *mikveh* was in a community-wide bath house that was used by both Jews and non-Jews, and it would be unseemly for the rabbis to enter at any time (משפטי עוזיאל יו"ד א:יג). He even goes so far as to claim that if the female convert immerses with three women standing over her, all positions (even the Rambam / Rif) would accept such a conversion.

Dayan Weiss, the head of the Beit Din in Manchester and leader of the Eida Charedit for the last ten years of his life, wrote a teshuva addressing the question of modesty (מנחת יצחק ד:לד) in which he outlines what he requires מלכתחילה and what is acceptable כדיעבד. Ideally, he believes the בית דין should witness the immersion. However, he is willing to rely on the first opinion of the Mechaber and accept the Tosafot for this purpose. He then goes on to offer the following as a possibility:

דכיון שידוע לכל שטבלה כאלו עומדים שם דמי... וממילא אם הב"ד בחדר השני והדלת פתוחה להודיע להטובלת מצוות קלות וחמורות והאשה המפקחת אצל הטבילה... והב"ד שומעים קול טבילתה. ומה שהאשה המפקחת מזהירה לטבול היטב, ואומרת בקול רם להב"ד, שהגיורת טבלה כראוי, והיא עכשיו תחת המים, והב"ד יכולים לכנס ולראות אם האמת... ג"ל דנחשב להב"ד כמו ידיעה בלא ראיה... אבל כל זה רק בדרך אפשר

Here, Dayan Weiss offers the possibility that the בית דין only has to hear the immersion in order to be considered as though they witnessed the event. It is possible for this to be a case of "knowledge without witnessing," which is acceptable for conversion. Dayan Weiss is not willing to go that far למעשה and concludes that this line of reasoning is only בדרך אפשר. Below I will show that Rav Moshe Feinstein took this argument to its logical conclusion in a practical case.

Rabbi Moshe ha-Levi Steinberg who was the דין אב בית דין in קרית ים in the 1960s and the head of the Rabbanut conversion courts wrote a short guide book for rabbis called חוקת הגר. In his section on the דין בית דין he wrote as follows (Chapter 6, page 32:6):

גירות שקיבלה עליה המצוות בפני שלשה הכשרין לדון, והטבילה לשם גירות היתה בפני נשים בלבד...מהני בדיעבד.

Rabbi Steinberg then goes on to quote Rav Uziel and mentions that Rav Ovadia is not comfortable with this position. He then quotes a number of *poskim* who are similarly as lenient.

Based on Rav Uziel, Dayan Weiss and Rav Steinberg, it is clear that בדיעבד we can rely on the position of Tosafot as quoted in the Mechaber such that the דין בית דין need not witness the immersion at all. If a woman expresses discomfort even at the notion of men standing outside a door which is slightly ajar while she is wearing a robe then we can consider that a case of שעת הדחק כדעבד דמי and the door may be closed.

I would like to make a לכתחילה argument for a model in which the beit din stands outside of a closed door. **Rav Moshe Feinstein** develops another conceptual model that emerges from a passage in Tosafot. Rav Moshe appears to offer different approaches to the question of the requirement of the דין בית דין to witness the immersion directly.

Rav Moshe's conclusion will ultimately be based on the core passage in תוספות that sought to resolve our starting contradiction which offered two answers to the problem. The first approach, that the דין בית דין is only מעכב for the acceptance of commandments, was presented above. However, there is second answer offered by תוספות that provides a different path.

They wrote: *ויש מפרשים דכיון דידוע לכל שטבלה כאילו עומדים שם דמי, and some people say that since it is known to all that she immersed, it is as though they [the court] are standing there.* This concept of ידוע לכל (known to all) is very important. The תוספות are saying that the דין בית דין is fundamentally required to be present at the immersion. How then does the case in Yevamot 45b in which a woman immerses for נדה count for her immersion for conversion? Because the presence of a woman overseeing her immersion for נדה and the knowledge that the procedure was done correctly is *as though* the דין בית דין in fact saw the immersion take place.

Rav Moshe first addressed the question of whether it is possible for a woman to fully convert and rely on her immersion for נדה as her immersion for conversion. In 1961 (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קכה), while dealing with a question about הטפת דם, Rav Moshe wrote in passing:

ובדבר האם שלפני איזה שנים נתגיירה אצל רב מהרעפארמער וקאנסערוואטיוון אינו כלום, ומה שאחר כך טבלה לשם גרות בפני אשה אחת וגם שטבלה לנדתה אח"כ לפני אשה אינו כלום דקבלת מצות והטבילה צריך שיהיה לפני ב"ד כשרים. וגם הידיעה שהיא טובלת לנדתה כמובן דאינו ידוע כלל דהא מאחר שהגרות היה בפני רעפארמער שלא הצריך טבילה ולא אמר לה כלל שצריכה לטבול לנדתה לכן אף שהאמת שטבלה אינו כלום דהא חסר לנו ידיעה.

The implication of the concluding sentence of this paragraph is that if we had full ידיעה, we could rely on that knowledge even without having actually seen the immersion. In this case, because there was not sincere קבלת המתוות, we cannot assume that she was attending the מקוה regularly. Rav Moshe leaves open the possibility of relying on the second answer in תוספות above.

Three years later, in 1964, Rav Moshe wrote a lengthy תשובה claiming that there is a requirement for the בית דין to witness the immersion (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קכז). He appears to reject the possibility of relying on the concept behind the second answer in תוספות, whereby we can consider “knowledge” as testimony. In this תשובה he makes an important additional point about the question of modesty:

אבל לא מסתבר זה שאם אינו עיכוב בחשיבות הב"ד לא היו מצריכין שיראו הטבילה בגיורת שבכל אופן אין זה דרך צניעות, שבלא צורך גרות ודאי אסור להסתכל באשה הרוחצת והטובלת אף כשעומדת עד צוארה במים, אלא צריך לומר שהראיה בשעת הטבילה הוא עיכוב בחשיבות הויית הב"ד שם

Here Rav Moshe makes it clear that the בית דין is only permitted to see that which they are obligated to witness. He understands that generally speaking it is inappropriate, and therefore forbidden, for men to be in a room when a woman is in the מקוה. This is something that many are struggling to articulate today with clarity. Here we see the greatness of Rav Moshe in his ability to explain exactly what is going on - שבלא צורך גרות ודאי - אסור להסתכל באשה הרוחצת והטובלת. In this תשובה he claims that the בית דין must witness, and therefore, because of that apparent obligation, they can see the woman.

However, Rav Moshe (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קיב) elaborates on the implication of the second answer in Tosafot in another place. This תשובה was written some ten years later in 1974. He claims that as long as the male בית דין is certain that the immersion took place, even if they did not witness it directly, the conversion is valid according to all opinions (even Rambam and Rif).

והרי באופן זה שקבלה המצות ועמדה עד צוארה במים אחרי שהוכנה בחפיפה וידעה שצריכה להטביל גם ראשה כמו שאמרו לה אז ובלא זה כל טרחתה אינו כלום ואין לה שום רצון ותאוה ואף לא טירחא קטנה שתמנע עצמה מלטבול ראשה... אבל אף לשיטת הרי"ף והרמב"ם פ' י"ג איסורי ביאה ה"ז שבטבול בפני שנים אינו מועיל להחשיבו גר גמור, ואפילו אם נימא דאינו כלום לגמרי וכדמשמע שסובר כן הסמ"ג בל"ת קט"ז שכתב סתם טבל בינו לבין עצמו אפילו בפני שנים אינו גר, ועיין בשה"ג יבמות דף מ"ה שהביא כן גם מסמ"ק. נמי לא מבעיא אם שמעו קול הכנסת ראשה דודאי הוא כראיה. וכדאיתא כה"ג בגיטין ריש דף ו' לפי שני דרש"י ד"ה אפילו שמע בשמע קול קולמוסא קול הקולמוס כשהוא כותב שהוא כראה ויכול לומר בפני נכתב... שלכן בטבילה שצריך הגר לפני ב"ד סגי בשמיעת הטבילה לכו"ע

What Rav Moshe accomplishes is the maintenance of the central role of the בית דין, which is important to him for many reasons, and the preservation of the modesty of the female convert. The notion of hearing as seeing and therefore knowledge has many implications.

Rav Moshe is his famous teshuvot about the “milk of the companies” which were written twenty years prior, in 1954 already began to build his argument:

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן מז

ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום דהעיקר ידיעה ברורה הוא כראיה ממש כהא דשבועות דף ל"ד גם לעדות דממון. וגדולה מזה איתא בתוס' יבמות דף מ"ה בשם יש מפרשים גם לדין ראית ב"ד לטבילת גר עיי"ש.

Here Rav Moshe clearly makes the extension from the question of the requirement to “see” the milk to the requirement to “see” the immersion.

וזהו גדר אנן סהדי שמצינו בהרבה מקומות. ואף לעדי קיומא דקידושין שאף שלא ראו אלא היחוד הוא כראיה ממש ונעשית א"א גמורה אף לחייב מיתה להבא עליה אחר אחר"כ ושלא לתפוס בה קידושין אחרים.

He then goes on to apply this concept in several other areas including the fact that we punish people for adultery based on knowledge even though no one witness the actual affair. Another case in which this notion of ידיעה ברורה הוא כראיה ממש is commonly applied is to the witnessed of יחוד at a wedding. We hold עדי יחוד הן הן עדי ביאה even though the witnesses obviously do not witness the physical relationship. In addition, if the witnesses of a get only hear the sofer writing the get they can still say: בפני נכתב בפני נחתם.

Rav Moshe says במעשה what Dayan Weiss was only willing to say בדרך אפשר. When the male rabbis stand outside the door and hear the splash of the water with the supervision of woman, it is as though the בית דין witnessed the event and the immersion is fully acceptable according to ALL positions. This is the approach that rabbis involved in conversion should be adopting today.

Rav Moshe, like many גדולים, appears to articulate two very different approaches to the same question. It is difficult to synthesize these two teshuvot. In any case, he clearly says something very different as his later and more mature approach.

It is important to clarify the logic of Rav Moshe's approach. Rav Moshe is claiming that the essential מעשה גיור takes place when the potential convert accepts the obligation to fulfill the Mitzvot in front of the בית דין. Once that is completed, the immersion is functioning as a formal conclusion to a process. That final step need only be verified through עדות and not through a מעשה בית דין. The key claim of Rav Moshe is that this kind of עדות can be accomplished through hearing.

Rav Moshe Klein in his משנת הגר presents a complete analysis of the implications of this Teshuva of Rav Moshe Feinstein (סימן מה במיוחד עמ' תקיא ותקיב). He offers two conceptual models to help explain the חידוש of Rav Moshe. His first approach is to view this kind of עדות is as an אומדנא דמוכה.

In his second approach he digs more deeply into the role of the בית דין in conversion. Perhaps, claims Rav Moshe Klein, the requirement of the presence of בית דין is a unique aspect of conversion and does not emerge from a general category of עדות. The rituals of conversion must be done under the auspices of a בית דין.

He concludes his analysis as follows:

ולפי זה יש לומר, שגם אם יעמדו הדיינים חוץ לבית הטבילה מהני, ודי בכך שנעשת הטבילה בהוראתם ובזמן התכנסותם שם כבית דין אף שלא ראו.

Rav Klein in the practical section of the book (פרק חמישי אות כג וכד עם הע' מה, עמ' תו) does not feel comfortable paskening like Rav Moshe outright. However, he does bring a group of poskim who agree with that general approach. Here is how he formulates the bottom line:

טבילת הגיורת נעשית אף היא בנוכחות שלושה דיינים, ויש שכתבו שדי בעמידתם מחוץ לבית הטבילה

The second opinion here is clearly Rav Moshe Feinstein. Rav Moshe Klein's work has become the standard for many contemporary poskim across the spectrum. He clearly reads Rav Moshe Feinstein in the way that I recommend and he is not bothered by the apparent internal inconsistency within Rav Moshe's teshuvot. Since this teshuva was written after the first, this appears to be Rav Moshe's final word on the matter.

In a parallel but opposite direction Rav Sternbuch in תשובות והנהגות כרך א סימן תרכא only refers to the earlier teshuva of Rav Moshe and does not consider the later teshuva at all. He therefore concludes that if we are not certain that the בית דין in fact witnessed the immersion that we should bring the woman back to the Mikvah before she gets married. He repeats his strongly held position in a second teshuva in a case in which the entire בית דין did not witness at the same time.

Rav Sternbuch does not offer a conceptual analysis but seems to just take for granted that we hold like רמב"ם over תוס' such that there is no room for a debate. In the current climate this is a powerful example of a חומרא האתי לידי קולא. Both the Jewish and non-Jewish community have been shocked by the notion of men "witnessing" naked women. This has lead to a terrible embarrassment and suspicion of leading and well respected Rabbanim. While Rav Sternbuch may not accept my argument on a level I think that he would have to accept the possibility to be lenient based on שעת הדחק כדיעבד.

What emerges from a simple reading of Rav Moshe's final approach and the Shulchan Aruch is that the male בית דין need not see the woman immerse. As Rav Moshe Klein explain the requirement of the presence of the בית דין can be fulfilled by the woman immersing through the instructions of the בית דין. Of the five practices listed above, the first three should simply be ruled out. If we take Rav Moshe on face value, it becomes clear that there is no reason to even leave the door of the mikveh ajar, as long as the בית דין can hear the splash of the water and the announcement of the mikveh attendant.

The only two possibilities that should be considered are whether or not the door should be ajar or open just enough for sound to be able to reach the בית דין. There is no reason for men to be in the room. For those people who are comfortable wearing a robe and allowing

the בית דין to see their head from outside the door that would certainly be acceptable according to all positions.

In addition, based on Rav Moshe, we may also allow for a situation in which the בית דין can only hear the waters of the Mikveh. The door might be held open only a crack, or alternatively remain fully closed. In addition, we could build the door with an open slot at the top so that sound can travel.

In Mikvaot that do not have doors that are close enough, the בית דין needs to turn their backs to the pool of water while the woman enters the pool with the guidance of a Mikveh attendant. When she is in the water with the robe and just before she immerses the בית דין can glance at the back of her head so that they witness the immersion.

HOW DO THE VALUES OF MODESTY INTERACT WITH THIS AREA OF HALAKHA?

Given the above halakhik framework, we must consider the healthiest and most respectful position for the female convert. The irony is that the male rabbis whom I work with all believe that watching the immersion through a slightly open door while the woman wears a robe is the perfect solution. Her modesty appears to be maintained and the בית דין can say that they “witnessed” the immersion. I am not certain that is the case.

WHAT SHOULD CONTEMPORARY PRACTICE LOOK LIKE?

If we return to the five practices that I listed above, we can now evaluate what might be best:

- 1) THREE MALE RABBIS STAND IN THE ROOM WITH THE MIKVEH AND THE NAKED WOMAN WHILE SHE IMMERSSES IN THE WATER SIMPLY TURNS HER BACK TO THE MEN.
- 2) THE THREE MALE RABBIS STAND IN THE ROOM WITH THE MIKVEH AND THE WOMAN IMMERSSES WITH A SHEET OR A ROBE OF SOME KIND.
- 3) THE THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR WITH THE DOOR AJAR SO THAT THEY CAN SEE THE BACK OF THE WOMAN'S HEAD SUBMERGE UNDER THE WATER WHILE THE WOMAN IS NOT WEARING A ROBE OR A SHEET.
- 4) THE THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR WITH THE DOOR AJAR SO THAT THEY CAN SEE THE BACK OF THE WOMAN'S HEAD SUBMERGE UNDER THE WATER WHILE SHE IS WEARING A ROBE OR A SHEET.
- 5) THE THREE MALE RABBIS STAND OUTSIDE THE DOOR, THE DOOR IS CLOSED AND THE MIKVEH ATTENDANT IS RELIED UPON TO WITNESS THE IMMERSION AND ANNOUNCE “KOSHER” UPON COMPLETION.

It is my strong opinion that the first two options - when the men are in the room - are simply not appropriate. There is no reason from the perspective of the laws of conversion for the men to be inside. Many women have described this as feeling of being abused by the בית דין.

Male rabbis standing outside the door while the woman is naked is also unacceptable. There is no reason for the woman to feel as though her body is being inspected by a group of men. A loose fitting robe or sheet can be used in a way that insures that there are no interpositions. In addition, there should always be at least one additional woman present in order to assist and support the potential convert.

There are three practices that I think are appropriate:

1. THE WOMAN IS IN A ROBE AND THE MALE בית דין STANDS OUTSIDE A DOOR THAT IS OPEN JUST ENOUGH FOR THEM TO WITNESS ONLY THE BACK OF HER HEAD WHILE SHE IMMERSSES.
2. THE WOMAN IS IN A ROBE AND THE MALE בית דין STANDS OUTSIDE A DOOR THAT IS OPEN JUST ENOUGH TO LET SOUND TRAVEL AND COULD EVEN BE CLOSED IF THEY CAN HEAR THROUGH THE CLOSED DOOR.
3. IN A SITUATION IN WHICH THERE IS NO DOOR CLOSE ENOUGH FOR THEM TO SEE HER HEAD, THE MALE בית דין STANDS A FEW FEET AWAY WHILE THE MIKVAH ATTENDANT ASSISTS THE WOMAN INTO THE WATER WITH A ROBE. THE MEN MUST STAND WITH THEIR BACKS TO THE MIKVAH WATERS AND INSURE THAT THEY CAN HEAR THE WATER. IT IS MY STRONG PREFERENCE FOR THE MEN TO BE OUTSIDE OF THE ROOM AND I WOULD RECOMMEND THAT MIKVAOT BE BUILT WITH THIS IN MIND. IF THAT IS NOT AN OPTION, A TEMPORARY ROOM DIVIDER SHOULD BE BROUGHT FOR FEMALE CONVERSIONS.

Based on the approach of Rav Moshe, ensuring that the בית דין can hear and be heard is essential. In this way the immersion can be considered to have taken place “under their direction,” as Rav Moshe Klein explains. Once they can hear, they have knowledge that the immersion was accomplished and can be considered to have witnessed the event. Even for those who are not prepared to accept Rav Moshe’s *psak* in this way, if a woman expresses discomfort it is certainly acceptable to rely on the first opinion in the Shulchan Aruch and not require the בית דין to actually witness the immersion.

There is no doubt that the situation in Washington DC is currently a שעת הדחק. I hope that this *teshuva* can help bring women and men closer to the Torah of Hashem and the Jewish People. It is my sincere hope and prayer that we might be able to help to wipe some of the tears of those who feel most vulnerable.

בברכות התורה וידידות

Rabbi Jeffrey S. Fox
Rosh Yeshiva, Yeshivat Maharat
November 16th, 2014